

RECENZE

ROMAN LAVIČKA – LADISLAV ČAPEK – JIŘÍ FRÖHLICH – JIŘÍ HAVLICE – RUDOLF KRAJÍČ – LUKÁŠ REITINGER: KRÁLOVSKÁ ZALOŽENÍ NA JIHU ČECH ZA VLÁDY POSLEDNÍCH PŘEMYSLOVCŮ,

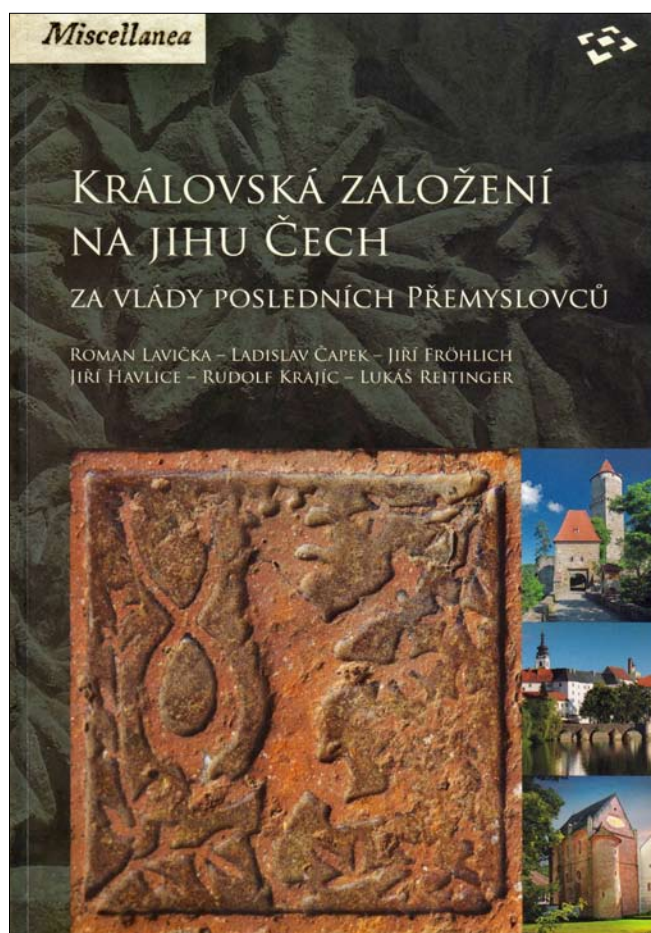
České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2016, 335 stran, 202 vyobrazení. *Miscellanea* 13. ISBN 978-80-85033-74-8.

Kolektivní publikace se zabývá královskou zakladatelskou činností v jižních Čechách za vlády posledních Přemyslovců, přičemž podobně jako starší práce J. Kuthana tohoto zaměření se soustřeďuje na zakladatelské počiny Přemysla Otakara II., z nichž se však selektivním způsobem věnuje podrobněji pouze některým, zatímco jiné pomíjí. Krátký úvod, nazvaný Povádím Vltavy k evropskému jihu, kriticky zmiňuje přetrvávající „klišé“ představy o rozporech mezi šlechtou a centrální mocí a v závěru konstatuje, že za Přemysla Otakara II. jih Čech začal nabývat na důležitosti. K tomu je třeba uvést, že úvahy o apriorním antagonismu Vítkovců a královské moci vyvrátil přesvědčivě již dávno V. Vaníček.¹⁾ Vlastní záměr knihy však v úvodním textu srozumitelně prezentován není a skutečné uvedení do předkládané problematiky zde rovněž zcela chybí.

Následuje pětice obsáhlých kapitol o vybraných lokalitách – Zvíkovu, Písku, tábořském hradu, klášteře Zlatá Koruna a městu České Budějovice, které představují podstatnou část celé publikace.

Autorem kapitoly o Zvíkově je převážně R. Lavička. Dále se na statích o založení a dějinách hradu, dovedených však jen do počátku 14. století, podílel archeolog J. Havlice. Samostatně J. Havlice zpracoval stručný, ale věcný text o dosavadních představách o počátcích a výstavbě hradu, jakož i navazující krátký přehled archeologických výzkumů na hradě. Zde s poněkud zbytečnou skromností neuvedl dva nedávné vlastní záchranné výzkumy, které sice nemohly přinést nová zjištění o vývoji hradu v 13. století, ale vzhledem ke zcela nedostatečnému archeologickému poznání hradu zajisté stály za zmínku. Dílem tohoto autora je ještě poměrně podrobná stať Středověké reliéfní dlaždice zvíkovsko-písecké skupiny, přičemž neopomněl připomenout zvíkovskou dlaždici staršího typu, publikovanou již dříve B. Nechvátalem, stejně jako vztah k nedávným bohatým nálezům dlaždic z Milevska. Dále zpracoval poslední stať věnovanou Zvíkovu, týkající se podhradního městečka, kde rekapituluje dosavadní poznatky o tomto dnes zatopeném svahu na opyši nad soutokem Otavy s Vltavou, připomíná pozůstatky jeho opevnění, jakož i archeologický výzkum A. Hejny v podhradním kostele sv. Mikuláše. Na závěr stručně zmiňuje čtveřici reliktní obléhacích opevnění v okolí hradu.

1) V. Vaníček, Vítkovci a český stát v letech 1169–1278, ČSČH 29, 1981, s. 89–110.

Ve statí o dispozici hradu R. Lavička vůbec neregistruje její vnitřní dělení; břitovou věž situuje do malého nádvoří za horní bránou vpravo a uvádí, že nad někdejší ochozem na krakorcích vystupuje raně gotické patro (s. 29), ačkoli dendrodata prokázala původ věže až z poloviny 14. století. Lakonická zmínka o interiéru věže je zjevně závislá na starší literatuře a vzbuzuje dojem, že jej autor vůbec nenavštívil. U jádra hradu shrnuje dosavadní poznatky, ovšem soustřeďuje se na uměleckohistorické detaily popisovaných objektů, zatímco další aspekty jejich stavební povahy autor zcela v intencích převážné části starší literatury pomíjí, reflektovány nejsou ani např. doplňky ostění portálků v Hlízové věži z nepřilíš šťastné opravy paláce v 70. letech minulého století. Právem je odmítnuta nerealná interpretace reliéfu na tympanonu hradní kaple ja-

ko klanění tří králů, formulovaná nedávno F. Zárubou.²⁾ Autor uvádí, že severní a východní křídlo paláce spojoval krátký severovýchodní trakt (s. 42–43), ačkoli jde, stejně jako u všech ostatních křídel paláce, o dvoutrakt. Předpoklad druhého patra paláce „provozního charakteru“ (s. 69) byl nekriticky převzat od T. Durdíka; pro jeho existenci však chybí jakékoli důkazy.

Ve statí věnované arkádovému ochozu autor zdůrazňuje jeho radikální úpravu v 80. letech 19. století, avšak nový pohled na původní utváření této části hradu nepodává. Tradičního pohledu se autor drží též při hodnocení stavebního vývoje a charakteristiky hradu. Na základě nálezů prvků s pozdně románským tvaroslovím připouští existenci starší palácové budovy, za nejstarší část paláce považuje tradičně Hlízovou věž. Ve slohovém zařazení paláce se přidržuje názorů dosavadní literatury a zdůrazňuje jeho reprezentační význam. Dalším stavbám rozsáhlého areálu hradu se nevěnuje a přechází je dnes již antikvovaným konstatováním, že zřejmě ještě za vlády Přemysla Otakara II. byla dokončena značná část vnějšího opevnění včetně bergfritu s břitem a k němu přiložené štítové zdi. Nedávno navrženou starší dataci brány ve štítové zdi se autor pokouší relativizovat odkazem na srovnání její profilace s obdobně členěným portálkem do sakristie hradní kaple. Vůbec nepřihlíží ke skladbě líců zdíva jak částí štítové zdi, tak severozápadního úseku obvodní hradby severního nádvoří, jejíž vznik ve 13. století dokonce pouze připouští (s. 71). V této souvislosti rovněž nezaújal názor k složité otázce stáří hranolové Červené věže, jejíž vznik D. Líbal již dříve nejprve připustil ve 3. čtvrtině 13. století, později tuto stavbu zařadil do jeho druhé poloviny.³⁾

V kapitole věnované Písku rovněž převládá autorský podíl R. Lavičky. Dlouholetý archeolog Prácheňského muzea J. Frölich se podílel na statí o předlokačním osídlení, jehož centrem byl kostel sv. Václava na levém břehu Otavy, následujícím textu o založení královského města a královském hradu, dále pak jeho textu věnovanému vstupnímu východnímu křídlu a konečně zaniklému dominikánskému klášteru s kostelem Povýšení sv. Kříže, jehož archeologickým výzkumem zjištěný závěr zasahoval do jihozápadního kouta náměstí. J. Havlice se podílel na statích o jižním křídle hradu s kaplí a kamenném mostu přes Otavu.

Charakteristika dochovaných raně gotických částí hradu vychází z dosavadní literatury, právem je zdůrazňována podobnost se zvíkovským palácem. Na složitou otázku možné podoby severozápadní věže R. Lavička nehledá jednoznačnou odpověď, připomíná rekonstrukci T. Durdíka a její oprávněné zpochybnění V. Razím. Zpráva archivních pramenů o bourání bašty v roce 1752 ovšem nedokládá válcový tvar věže, známý pouze z barokní nástěnné malby v kapli sv. Jana Nepomuckého v děkanském kostele. Část hradu, jejíž věrohodnost na vyobrazení lze kontrolovat, je na malbě zachycena poměrně realistickým způsobem, naproti tomu nemůže nevzbudit určité rozpaky skalní (?) útvar při válcové věži, sahající až po úroveň 2. patra, tedy asi 17 m nad úroveň parkánu (!).

Architektura kaple, jejíž poznání je však zprostředkováno pouze ne zcela spolehlivou dokumentací B. Gruebera,

Obr. 1: Hrad Zvíkov, věžice na severozápadním nároží severního nádvoří (foto J. Varhaník 2014).

je interpretována v souladu s dosavadní literaturou, s připomínkou již dříve konstatovaného nesouladu v morfologii sedilí. Dále jsou stručně zmíněny výsledky archeologického výzkumu v západní místnosti jižního křídla.

Poněkud nadbytečně působí kratičká stať nazvaná Otazníky nad tzv. středoevropským kastelem. R. Lavička zde připouští, že umístění a půdorys hradu nelze odvozovat od parcelace městské zástavby a uvádí, že nové výzkumy, rozbor pozůstatků hradu a upozornění na existenci severozápadní válcové věže zpochybňují samu teorii o středoevropském kastelu. Tu však je dnes třeba považovat za překonanou i v případě, že by severozápadní nároží hradu zaujímala hranolová věž, byť nejspíše odlišných proporcí, než navrhoval T. Durdík. Existenci válcové věže totiž nedokládají žádné stopy ve stavebním organismu této části hradu.

Stať věnovaná kostelu Narození P. Marie se opírá zejména o monografii této pozoruhodné raně gotické trojlodní stavby.⁴⁾ V souvislosti se známými, avšak převážně nedochovanými příklady výstavně zděné architektury městských domů je třeba zmínit, že klenbě domu čp. 26 lze sotva přičítat raně gotický původ.

Kapitola o tábořském hradu je dílem R. Krajíce, který zde realizoval řadu archeologických výzkumů. Díky jejich výsledkům přesvědčivě rekonstruuje půdorys hradu z 13.

2) F. Záruba, Hradní kaple I. Doba přemyslovská. Praha 2014, s. 128.

3) D. Líbal, Zvíkov, Praha b. d., 13; Zvíkov, 1966, České Budějovice – Písek, nestr.

4) J. Adámek – J. Sommer – Z. Všecková, Středověký kostel Panny Marie v Písku. Písek 2001.

Obr. 2: Hrad Zvíkov, úsek západního líce severní části štítové zdi ze sbíraného kamene (foto J. Varhaník, 2015).

Obr. 3: Hrad Velešín, výklenek s odpadní jímkou v dochované spodní části válcové věže (foto J. Varhaník, 2017).

století s dvěma válcovými a dvěma hranolovými věžemi. Přehledný text je doprovázen instruktivními snímky náleзовých situací. Za palác autor považuje velký jednoprostorový objekt nepravidelného půdorysu v jihovýchodním nároží, přiléhající k severní věži. Naopak budova s charakteristickou sestavou obytných místností, známá z jiných královských hradů Přemysla Otakara II., zde kupodivu chybí. Dlouhodobá absence hradu v písemných pramenech, pouze spodní část věže Kotnova pocházející z původní stavby, jakož i neexistence ostatních tří plně vyvinutých věží ani na nejstarších vedutách připouštějí úvahu, že hrad nebyl za života svého zakladatele dokončen a v rozestavěné podobě se dostal do šlechtických rukou.

Podobně jako v případě píseckého hradu se jeví nadbytečné úvahy o typologickém zařazení hradu, reagující na kategorii zaváděné T. Durdíkem, naopak citelně chybí alespoň základní shrnutí poznatků o založení města včetně jeho hradeb.

Kapitola věnovaná klášteru Zlaté Koruně je převážně dílem R. Lavičky, pouze stať o archeologických nálezech napsal J. Havlice, autorem zajímavého, ale zcela nesourodým dojmem působícího appendixu o klášterní písařské dílně je L. Reitinger.

R. Lavička věnuje velkou pozornost okolnostem založení kláštera, vlastní rozbor jeho částí, přičítaných výstavbě v 13. století se podstatně neliší od závěrů starší literatury, zejména D. Líbala. Autor shledává rozsah první stavební etapy klášterního kostela a navazující konventní budovy obdobnou jako ve Vyšším Brodě.

Autorem kapitoly o královském městě České Budějovice je L. Čapek, pouze stať o počátcích městského kostela sv. Mikuláše a založení a výstavbě dominikánského kláštera napsal R. Lavička. L. Čapek shrnuje poznatky z četných archeologických výzkumů, dokládající počátky městského osídlení v podobě zahloubených objektů, známých též z počátečních období některých jiných měst. Přestavuje též vzorek grafitové keramiky, kterou spojuje s prvními dvěma generacemi obyvatel města.

Jen minimální prostor je věnován statí Přemyslovská doména na jihu Čech v lokálních souvislostech, přičemž vedle lokalit, jimž byly věnovány předchozí kapitoly, jsou konkrétně zmíněny pouze hrady Landštejn a Orlík. Vůbec není zmíněn hrad v Blatné, jehož nejasné počátky sahají hluboko do 13. století.⁵⁾ Rovněž není reflektována proble-

matika počátků hradu v Jindřichově Hradci, který byl dlouho předmětem diskuse.⁶⁾ Poněkud obsáhlejší, avšak rovněž jen povrchní je následující stať Stavební aktivity v Pootaví a jejich paralely a další, věnovaná Povltaví, jejích autory jsou R. Lavička a J. Havlice. Po stručné rekapitulaci slohových vztahů zejména k Podunají je zmíněn hrad a kostel v Myšenci, hrad v Protivíně a město Vodňany. Královské založení je dále s jistou dávkou opatrnosti připuštěno u hradu Vimperku, je vzpomenua přestavba hradu ve Strakoniciích a poněkud nepřípadně je do souvislosti s tvorbou písecko-zvíkovské huti kladena také o něco pozdější žebrová klenba paláce horní tvrze v Kestřanech. Konečně je její ohlas shledáván i na stavbách milevské premonstrátské kanonie. Podstatně mladší stavební činnost na kostelech v Kostelci, Chřešticích či Varvažově je však problematičtě spojit byt i jen se zprostředkovanými vlivy písecko-zvíkovské huti. V případě stavebních aktivit v Povltaví je zmíněna pozdně románská kaple hradu Velešína, jejíž existence však byla nedávno důvodně zpochybněna,⁷⁾ zato však je zcela ignorována dochovaná část válcové věže s pozoruhodnou odpadní jímkou v tloušťce zdiva přízemí.⁸⁾ Dále jsou zmíněny hrady Bechyně, Újezdec a Hluboká. Přinejmenším překvapující je názor, vymezující druhé období Přemyslovy stavební činnosti do šedesátých až osmdesátých (sic!) let 13. století (s. 281).

Stať český lev a vítkovská růže L. Reitingera rekapituluje názory literatury na vztah českých králů a Vítkovců s tím, že nepřátelství z let 1276–1278 nelze zpětně předpokládat také v předcházejícím období.

V závěrečné stati knihy nazvané Desiderata závěrem R. Lavička a J. Havlice komentují perspektivy dalšího výzkumu. V této souvislosti zdůrazňují, že v jižních Čechách neproběhl žádný systematický archeologický výzkum, jehož prvořadým cílem by bylo poznat podobu původní dispozice a stavební vývoj královsky založeného sídla z druhé

5) T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999, s. 67–68.

6) J. Klápště, *Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích*, *Archeologické rozhledy* LV, 2003, s. 786–800.

7) J. Hložek, *K možnostem interpretace stavebního vývoje kaple hradu Velešín*, *okr. Český Krumlov, Castellologica bohemia* 16, 2016, s. 215–236.

8) J. Varhaník, *K otázce francouzského importu hradní architektury*, *Archaeologia historica* 29, 2003, s. 353–348.

poloviny 13. století. Pomineme-li, že neméně přínosné by zajisté byly poznatky i z výzkumu takovýchto sídel založených již v první polovině 13. století, je zřejmé, že v nejbližší době k takovému výzkumu nedojde, a že tedy nezbude než se spokojit s informacemi, které přinášejí záchranné výzkumy, vyvolané stavební činností, které za příznivé shody okolností dovolují přehodnotit dosavadní názory na nejstarší dispozici objektu. Příklad hradu Orlíka nad Vltavou však dokládá, že takováto zjištění lze zaznamenat také na základě povrchového stavebněhistorického průzkumu,⁹⁾ jakkoli archeologické výzkumy zde přinesly též celou řadu cenných poznatků.

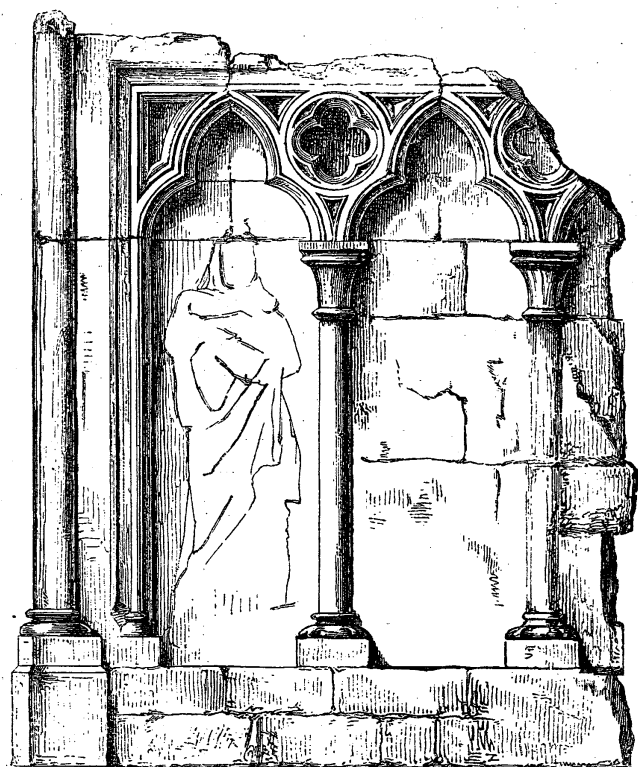
Celkově je třeba zdůraznit zarážející nevyváženost a nesourodost celé publikace, již provází řada sotva pochopitelných nedostatků redakční povahy, které snad mohou nasvědčovat přílišnému spěchu, s nímž byla připravována. Autorem staršího snímku interiéru přízemí Hlízové věže z dvojice označené jako obr. 15 je Čestmír (nikoli Čeněk) Šíla. Chybná je orientace pohledů v popiskách – obr. 45 od západu, správně od jihu, obr. 51 – od jihovýchodu, správně od severovýchodu. Naprosto nevyhovující je výběr plánové dokumentace. U obsáhlé stati věnované hradu Zvíkovu si čtenář si musí vystačit s poněkud schematickým plánem F. Tyla z roku 1888, zatímco Wiehlův plán z roku 1797 na frontispisu představuje jen bizarní kuriozitu, neboť má se skutečností jen málo společného. U kresby na obr. 47 chybí měřítko. Celkový půdorys královského paláce, ježmuž je podobně jako ve starších publikacích věnováno nejvíce místa, není zařazen vůbec a otištění jeho několika dílčích plánů z 80. let 19. století jej nemůže nahradit. Podobně je tomu u píseckého hradu, který je zachycen pouze na barokním plánu z roku 1757 (obr. 64). Otištění kresby architektonických článků (obr. 79) opakuje omyl T. Durdíka z jeho drobné monografie zdejšího hradu – nejde o původní vyobrazení podle B. Gruebera, ale ne zcela identickou překresbu v *Soupisu památek*.¹⁰⁾ Nadbytečné je zařazení vyobrazení a plánu bašty v severovýchodní části městských hradeb, která byla až pozdním doplňkem přemyslovského opevnění města (obr. 96).

V případě Tábora je zařazena alespoň půdorysná rekonstrukce hradu ve 13. století, kromě toho řada snímků, zachycujících archeologicky odkryté zdivo, je instruktivním způsobem označena a popsána.

Kapitulu o klášteře Zlatá Koruna neprovázejí žádné půdorysy tamních staveb, ani celkový situační plán, podle něhož by se čtenář mohl v rozsáhlém komplexu orientovat.

Půdorys kostela sv. Prokopa a Jana Křtitele v Českých Budějovicích (obr. 152) znázorňuje jeho současný stav, bez potřebného analytického vyhodnocení, přičemž je opatřen chybným měřítkem; podobně nejsou identifikovány půdorysy hradebních věží, rovněž s nesprávným měřítkem (obr. 170). Naproti tomu stati věnované archeologickému výzkumu ve městě jsou dokumentovány poměrně dobře.

Neobvyklý charakter publikace může vyvolávat otázku, jakému okruhu čtenářů je určena a co bylo jejím hlavním cílem. Vzhledem tomu, že převážně shrnuje již známé po-

Obr. 4: Hrad v Písku, sedile v hradní kapli podle B. Gruebera.

znatky, zatímco některé z nich ignoruje, nemůže být považována za plnohodnotnou syntézu vytčené problematiky. Zdá se tedy, že redakce považovala za hlavní přínos 3D modely rekonstrukcí stavu vybraných objektů, zpracovaných multimediálním studiem QUIN.cz, které předtím v odborné literatuře publikovány nebyly. Zatímco takto provedené modely sakrálních staveb lze pro jejich názornost akceptovat, byť právě nevynikají výtvarnými kvalitami, vážné výhrady je třeba vznést k této formě prezentace všech tří hradů. Základní nedostatkem je jejich vzájemná nekompatibilita, která může na méně otrlého čtenáře zapůsobit až zavádějícím dojmem. Model píseckého hradu je převážně závislý na starší rekonstrukci T. Durdíka, přičemž nápadně strmé dlátové střechy či bránu v parkánové zdi provázená brankou pro pěší nelze spojovat s podobou hradu ve 13. století, ale až s jeho vrcholně gotickými úpravami. Parkánová zeď je opatřena cimbuřím, ale ne logicky postrádá ochoz. Na severní straně chybí příkop, prokázáný archeologickým výzkumem. Svěbytný problém představuje modifikace Durdíkovy rekonstrukce s válcovou věží v severozápadním nároží podle vyobrazení hradu na barokní nástěnné malbě v děkanském kostele. Přestože byly k rekonstrukci subtilní hranolové věže v těchto místech oprávněně vzneseny vážné výhrady, existence válcové věže zde prokázána nebyla. Za současného stavu poznání je tedy třeba považovat tuto významnou otázku podoby této části hradu za stále otevřenou, což zpochybňuje účelnost jeho modelové rekonstrukce, pokud není provázena příslušným komentářem, resp. provedena variantním způsobem.

Ochozem s cimbuřím jsou opatřeny koruny hradeb na modelu tábořského hradu, zatímco jeho nevysoké věže vrcholí jehlancovými (v případě okrouhlých) a valbovými (v případě hranolových) střechami. Vzhledem k výše

9) J. Varhaník, *Husitské opevnění hradu Orlíka nad Vltavou*, Průzkumy památek I, 1998, s. 13–32.

10) Srov. J. Varhaník, *K morfologii hradu v Písku*, *Archaeologia historica* 25, 2000, s. 159–170.

naznačené možnosti, že nebyl za zakladatelova života dokončen, je třeba výškové vyvinutí jeho jednotlivých částí v prezentované podobě považovat za poměrně odvážnou spekulaci, kterou pochopitelně nelze odvodit z výsledků archeologických výzkumů. Uvedené okolnosti však do značné míry napravuje poměrně podrobný komentář této prezentace v textu. Z úvodu textu R. Krajíce (s. 129) by bylo možné usuzovat, že primárním zadáním autorům skutečně bylo shrnutí informací, které by mělo sloužit k vytvoření modelových rekonstrukcí původní podoby pojednávaných objektů.

Naproti tomu u rekonstrukce hradu Zvíkova překvapí hned několik sotva pochopitelných detailů. Hradby nejsou vůbec na rozdíl od obou předcházejících modelů opatřeny předprsní zdí s cimbuřím, Hlízová věž má otevřené druhé patro podobně, jako je tomu dnes, a břitová věž, rekonstruovaná jen do úrovně vyloženého ochozu, který však není na modelu zobrazen, vrcholí jakousi terasou. V textu je však uvedeno, že nad úrovní ochozu na krakorcích vystupuje raně gotické patro (s. 29). Důvěřivý čtenář tedy s velkou pravděpodobností může dojít při srovnání všech tří rekonstrukcí k závěru, že Zvíkov nebyl ještě v závěru 13. století dokončen, což by mohlo korespondovat se závěrem v textu, že za vlády Přemysla Otakara II. byla dokončena značná část vnějšího opevnění (s. 71), tedy nikoli celé. Naproti tomu je známo, že již za Václava I. hrad představoval jednu z nejvýznamnějších opor královské moci.¹¹⁾

Věrohodnost zvíkovského modelu dále snižuje skutečnost, že břitová věž náleží prokazatelně až podstatně mladší výstavbě v 50. letech 14. století. Starší štítová zeď však neprochází jejím přízemím, je tedy pravděpodobné, že věž měla předchůdce, o jehož podobě se lze jen doha-

dovat. Různé lokální anomálie v tloušťce obvodní hradby na různých místech jsou dílem pozdějších úprav, stejně jako četné opěrné skarpy při jejím vnějším líci, z nichž některé pocházejí až z 19. století. Zcela nejasná, a tedy za dosavadního stavu poznání nerekonstruovatelná, je situace v prostoru bašty Krahujec v jižní části hradu na západním konci štítové zdi. Na severním svahu opyše chybí kostel sv. Mikuláše, stejně jako zástavba podhradí, pro jejíž rekonstrukci na sklonku 13. století sice nejsou žádné konkrétní poznatky k dispozici, nicméně lze sotva pochybovat, že zde již tehdy existovala.

Snad nejzávažnější vadou modelu zvíkovského hradu je však bezesporu naprosto nedostatečné postižení jeho unikátní terénní situace. Skalní ostrožna je prezentována více než schematickým způsobem, chybí dlouhá jižní šíje s příkopem, stejně jako svah na opyši se soutokem obou řek. V této souvislosti je zřejmé, že prostor parkánu před štítovou zdí musel být již od počátku ohrazen, byť snad jen lehkým opevněním, neboť ponechání nechráněného, byť nevelkého předpolí v těchto místech by do určité míry znehodnocovalo obranyschopnost hradu. Zápory zpracování zvíkovského modelu zjevně převyšují jeho klady a jednoznačně vedou k závěru, že pokus o jeho ztvárnění nebyl úspěšný, a bylo tedy vhodnější se tohoto záměru varovat, což ovšem platí do určité míry také o modelech obou dalších hradů.

Přínosem publikace je otištění řady cenných historických fotografií, naproti tomu reprodukce některých vyobrazení z 19. století postrádají vypovídací hodnotu, a mají tedy jen ilustrační charakter (obr. 31–33, 120), smysl pak zcela postrádá zařazení kresby na obr. 202.

JIŘÍ VARHANÍK

11) V. Vaníček, *Velké dějiny zemí koruny české II.*, 1197–1250. Praha – Litomyšl 2000, s. 376–378.